

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА МАКРОРІВНІ

©2022 СТЕПАНОВА О. В.

УДК 338.5; 330.322
JEL: B21; D23; D24

Степанова О. В. Методичний підхід до визначення трансакційних витрат на макрорівні

Метою статті є розробка науково-методичних рекомендацій кількісної оцінки трансакційних витрат на підприємстві. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань: аналіз теоретичних засад трансакційних витрат; аналіз складових трансакційних витрат та їх класифікацію; аналіз методів вимірювання трансакційних витрат; практична реалізація запропонованих науково-методичних рекомендацій. Запропонований автором методичний підхід до оцінки трансакційних витрат включає три етапи. Мета першого етапу полягає у плануванні комплексу робіт, які передують укладенню контракту та саме укладення контракту, а також його супровід. Пропонується використати сіткової (мережні) методи планування й управління із залученням групи експертів для визначення переліку робіт, їх послідовності та трудомісткості. Зміст другого етапу полягає в розрахунку елементів витрат з метою складання кошторису трансакційних витрат, пов'язаних з переліком робіт, які виконуються на першому етапі. Третій етап присвячений розрахунку елементів витрат з метою складання кошторису трансакційних витрат, які пов'язані із супроводом контракту. Виходячи з існуючих методів розрахунку витрат на підприємстві (калькуляція собівартості продукції, кошторис витрат на виробництво) запропоновано кошторис трансакційних витрат та наведено приклад їх розрахунку. Це дозволяє планувати, розраховувати, контролювати та аналізувати трансакційні витрати на всіх стадіях укладення контрактів та їх супроводу. Проблема трансакційних витрат потребує подальших досліджень у напрямку їх відокремлення, класифікації, аналітичного та синтетичного обліку.

Ключові слова: трансакційні витрати, методи оцінки, класифікація та кошторис трансакційних витрат.

Рис.: 1. Табл.: 5. Бібл.: 19.

Степанова Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (просп. Науки, 14, Харків, 61166, Україна)

E-mail: olena.stepanova@nure.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8579-6276>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1994923/olena-stepanova/>

UDC 338.5; 330.322
JEL: B21; D23; D24

Stepanova O. V. The Methodical Approach to Determining Transaction Costs at the Micro Level

The article is aimed at developing scientific and methodological recommendations for quantitative assessment of transaction costs at the enterprise. Achieving this aim requires solving the following tasks: analysis of the theoretical foundations of transaction costs; analysis of the components of transaction costs and their classification; analysis of methods for measuring transaction costs; practical implementation of the proposed scientific and methodological recommendations. The methodical approach to the assessment of transaction costs proposed by the author includes three stages. The purpose of the first stage is to plan a complex of works that precede the conclusion of a contract and the contract itself, along with its support. It is proposed to use grid (network) methods of planning and management with the involvement of a group of experts to determine the list of works, their sequence and labor complexity. The content of the second stage is to calculate the cost elements in order to draw up an estimate of transaction costs associated with the list of works performed at the first stage. The third stage is related to the calculation of cost elements in order to compose the estimate of transaction costs associated with the support of the contract. Based on the existing methods of calculating costs at the enterprise (calculation of the cost of production, estimate of production costs), an estimate of transaction costs is proposed and an example of their calculation is presented. This allows to plan, calculate, control and analyze transaction costs at all stages of contracting together with their support. The problem of transaction costs requires further research in the direction of their separation, classification, analytical and synthetic accounting.

Keywords: transaction costs, valuation methods, classification and estimate of transaction costs.

Fig.: 1. Tabl.: 5. Bibl.: 19.

Stepanova Olena V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Management of Economic Security, Kharkiv National University of Radioelectronics (14 Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: olena.stepanova@nure.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8579-6276>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1994923/olena-stepanova/>

Сучасна міжнародна економіка все більше набуває глобального характеру. Глобалізація – це сучасний стан світу і водночас процес, який охоплює сферою свого впливу практично всі країни, незалежно від типу та рівня розвитку їх національних економічних систем, домінуючих цінностей, релігійних і світоглядних систем, політичних формацій. Глобалізація обов'язково передбачає відкритість національних економік, наповнюючи ринки небаченою

досі товарною масою. У таких умовах кожна країна має дбати про конкурентоспроможність своєї продукції як усередині країни, так і на міжнародних ринках.

Сукупність якісних і вартісних характеристик товару, що сприяють створенню переваги даного товару перед товарами-конкурентами в задоволенні конкретної потреби покупця, визначає конкурентоспроможність товару. Серед вартісних характеристик товару в проблемі конкурентоспроможності

трансакційні витрати мають вагоме значення та потребують посиленої уваги, особливо враховуючи те, що в неокласичній економічній теорії бралось до уваги існування лише одного виду витрат – виробничих. Концепція трансакційних витрат була і є предметом досліджень науковців-неоінституціоналістів, таких як Р. Коуз, Д. Норт, Т. Еггертссон, А. Нестере та інших.

Поняття «трансакційні витрати» є одним із ключових у сучасній інституціональній теорії. Об'єктом вивчення цієї теорії є багатостороння угода як форма організації, а базовою одиницею аналізу вважається акт економічної взаємодії, угода, трансакція.

Трансакції можна розрізнити за цілою низкою ознак, вони можуть бути:

- ✦ простими або складними;
- ✦ одноразовими або такими, що повторюються регулярно;
- ✦ короткостроковими або довгостроковими;
- ✦ формальними або неформальними;
- ✦ автономними або пов'язаними з іншими трансакціями тощо.

Існує ряд класифікацій трансакцій. Так, класифікація трансакцій О. Уільямсона, сформована за критеріями частоти, специфічності активів і невизначеності, містить чотири рівні:

- 1) елементарний, або разовий обмін на анонімному ринку;
- 2) обмін масовими товарами, що повторюється;
- 3) контракт, пов'язаний з інвестиціями у специфічні активи, що повторюється;
- 4) інвестиції в унікальні (ідіосинкратичні) активи [1].

За класифікацію Д. Бромлі, розрізняють трансакції товарні та інституціональні. Під товарними трансакціями він розуміє операції з правами власності, здійснювані в рамках існуючої системи суспільних правил, що не передбачають зміни діючої інституціональної структури. Під інституціональними трансакціями Д. Бромлі розуміє операції з правами власності, що супроводжуються зміною суспільних правил, які передбачають зміни діючої інституціональної структури. Залежно від обставин економічна взаємодія індивідів може відбуватися за допомогою трансакцій різного типу, яким відповідатимуть свої трансакційні витрати [2; 3]. На думку Дж. Коммонса, «трансакція – це відчуження і набуття між індивідами прав власності та свобод, створених суспільством» [4]. Він запропонував класифікацію трансакцій на:

- ✦ трансакції угоди;
- ✦ трансакції управління;
- ✦ трансакції раціонування.

Визначення сутності та видів трансакцій дозволяє перейти до розгляду ключового для інституціональної теорії поняття трансакційних витрат. У вузькому сенсі трансакційні витрати – це витрати, пов'язані з обміном. Уперше цей термін використав

у своїй роботі «Природа фірми» (1937 р.) Р. Коуз [5]. Д. Норт розглядав дане поняття у більш широкому контексті – це всі витрати понад трансформаційні [6]. Класичне визначення трансакційних витрат дав Т. Еггертссон [7, с. 29]: «У загальному сенсі трансакційні витрати – витрати, що виникають, коли індивіди обмінюються правами власності на економічні активи та забезпечують свої виключні права». Р. Метьюз запропонував таке визначення: «Фундаментальна ідея трансакційних витрат у тому, що вони складаються з витрат складання й укладення контракту, а також витрат нагляду за дотриманням контракту та забезпечення його виконання на противагу виробничим витратам, які є суттю витрат власне виконання контракту» [8].

Відомий вчений К. Ерроу визначає що, трансакційні витрати – це витрати «підтримання економічної системи на ходу» [9]. П. Мілгром і Дж. Робертс дали класифікацію трансакційних витрат, виходячи з природи та функціонального призначення інститутів. Інститути, на їхню думку, виникають із суперечливості ринкових відносин, і вони мають вирішувати проблеми мотивації та координації в умовах невизначеності вибору рішень та обмеженої раціональності агентів [10]. Відповідно до їх класифікації, трансакційні витрати належать до одного з двох типів: до витрат координації або до витрат мотивації. Класифікація, запропонована Д. Нортом і сформульована Т. Еггертссоном, побудована на основі певних видів діяльності, що беруть участь в окремих етапах реалізації контрактів. Ними було запропоновано такі види трансакційних витрат:

- ✦ витрати пошуку інформації;
- ✦ витрати ведення переговорів;
- ✦ витрати складання договору;
- ✦ витрати моніторингу;
- ✦ витрати примусу до виконання контрактів;
- ✦ витрати захисту від третіх осіб [11].

Такої самої думки дотримувався і К. Далман – за його класифікацією, трансакційні витрати включають витрати збору та переробки інформації, проведення переговорів і прийняття рішень, контролю за дотриманням контрактів та примусу до їх виконання [12].

У роботі [13] Ернандо де Сото навів класифікацію трансакційних витрат, де пропонує об'єднати в окрему групу витрати укладання контракту та захисту прав власності та позначити їх терміном «ціна підпорядкування закону». До цієї групи він відносить: витрати на реєстрацію підприємства (юридичної особи), отримання ліцензій, відкриття рахунку в банку, отримання юридичної адреси та виконання інших формальностей; витрати продовження діяльності в межах закону, пов'язаних з необхідністю сплати податків; виконання вимог закону у сфері трудових відносин, сплати судових витрат у межах легальної судової системи.

Однією з найскладніших проблем економічної теорії є вимірювання та прогнозування трансакційних витрат. Оцінка трансакційних витрат на сучасному етапі розвитку економічної думки займає лідируюче місце в інституційній теорії. Вчені виділяють два основні підходи до оцінки величини трансакційних витрат – ординалістський і кардиналістський. Ординалістський метод передбачає ранжування трансакційних витрат за ступенем їх значущості, а кардиналістський метод полягає у вартісній оцінці витрат на різних рівнях економіки: мікрорівні, мезорівні, макрорівні. Першими спробу систематичної оцінки трансакційних витрат в економіці зробили Д. Норт і Дж. Уолліс. Її результати знайшли відображення у статті «Вимір трансакційного сектора в американській економіці в 1870–1970 роках» [14]. Для оцінки трансакційних витрат на макрорівні вчені запропонували використовувати поняття трансакційного сектора. Вони внесли в цей сектор оптову та роздрібну торгівлю, страхування, банківський сектор, операції з нерухомістю, витрати на апарат управління в інших галузях, витрати держави на судову та правоохоронну діяльність. Зростання державного трансакційного сектора, на думку дослідників, має подвійну природу: з одного боку, через те, що державні органи не зазнають впливу конкуренції та не мотивовані зменшувати витрати, з іншого – збільшення кількості контрактів вимагає зростання діяльності держави щодо забезпечення прав власності.

Розвиток ринкових відносин в Україні надав новий поштовх вивченню вітчизняними вченими трансакційних витрат. Здійснено багато спроб дати кількісну оцінку трансакційних витрат за допомогою кардиналістського методу. Але більшість робіт з визначення трансакційних витрат вузько спеціалізовані. Так, у роботі «Сутність та методи трансакційних витрат на фондовому ринку» [15] автор Г. М. Калач відзначає, що в межах кардиналістського методу не існує єдиної методики оцінки трансакційних витрат, але можна виділити три групи методів для різних рівнів економіки, а саме: мікрорівня; мезорівня; макрорівня. На її погляд, на мікроекономічному рівні найбільш придатним щодо можливості практичного застосування є метод, запропонований Ернандо де Сото. Окрім того, автор роботи [15] висловлює думку, що ординалістський метод є прийнятним для порівняння джерел залучення капіталу та вибору оптимального варіанта інвестування. Для оцінки рівня трансакційних витрат у вартісному еквіваленті більш перспективним є кардиналістський метод.

Багато робіт присвячено проблемам обліку трансакційних витрат. У роботі [16] авторів П. І. Гайдучького та В. М. Жука показано непідготовленість міжнародної та національної систем регламентації бухгалтерського обліку до відображення сучасних явищ господарювання, наявності як трансформаційних, так і трансакційних витрат в економічній теорії

та практиці й запропоновано алгоритм розбудови методології обліку трансакційних витрат.

У статті «Особливості формування та обліку трансакційних витрат» [17] Я. П. Іщенко підкреслює, що в бухгалтерському обліку відсутнє визначення трансакційних витрат та їх класифікація. Дослідження облікового процесу трансакційних витрат доводить, що чинна система документування не дає можливості отримати чи відокремити інформацію про них, що в подальшому призводить до неможливості окремого аналітичного та синтетичного обліку трансакційних витрат. У роботі [18] А. С. Колесніченко відзначає, що трансакційні витрати впливають на фінансовий результат суб'єкта господарювання, але їх облік здійснювати складно, оскільки ці витрати розосереджені на різних рахунках. Тому з метою вирішення даного питання сучасна практика обліку пропонує два варіанти: створення нової системи обліку або введення нового об'єкта – «трансакційні витрати» – до системи бухгалтерського обліку. У роботі [19] авторів А. В. Глушач, С. І. Архієєєва вдосконалено класифікацію трансакцій ринку праці, що враховує його особливості як ресурсного ринку та передбачає розподіл трансакцій за функціональною ознакою на трансакції функціонування та трансакції відтворення, з подальшою деталізацією останніх на репродуктивні та креативні.

Незважаючи на значну кількість теоретичних і практичних досліджень трансакційних витрат, необхідно визначити, що:

- ✦ не існує універсальної відпрацьованої методики кількісної оцінки трансакційних витрат;
- ✦ відсутня загальноприйнята класифікація трансакційних витрат;
- ✦ складно відокремити трансакційні витрати від трансформаційних витрат, оскільки ці витрати розосереджені на різних рахунках у бухгалтерському обліку;
- ✦ відсутній аналітичний і синтетичний облік трансакційних витрат.

Мета статті полягає в розробці науково-методичних рекомендацій кількісного виміру трансакційних витрат на макрорівні (підприємстві).

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань:

- ✦ аналіз теоретичних засад трансакційних витрат;
- ✦ аналіз складових трансакційних витрат і їх класифікацію;
- ✦ аналіз методів вимірювання трансакційних витрат;
- ✦ практична реалізація запропонованих науково-методичних рекомендацій.

У роботі використані методи аналізу, системний підхід, мережеві методи планування й управління, математико-статистичні методи експертних оцінок, кількісні методи оцінки трансакційних витрат.

Аналіз робіт таких науковців, як Р. Коуз, Д. Норт, Дж. Уолліс, К. Ерроу, Е. де Сото, П. Мілгром, Дж. Робертс та інших свідчить, що поняття трансакційних витрат і їх оцінка є одним із ключових питань інституціональної теорії. Але й нині не існує універсальної, відпрацьованої кількісної методики оцінки трансакційних витрат. У багатьох роботах визначається, що в економічному сенсі контракт – це законна трансакція, в якій дві або декілька сторін узяли на себе певні зобов'язання. На думку автора, саме з цього визначення слід підходити до розрахунку трансакційних витрат. Отже, трансакційні витрати мають включати попередні витрати (*ex ante*) на:

- а) пошук відповідного ділового партнера;
- б) процес переговорів;
- в) специфікацію контракту (урахування всіх можливих умов проведення ділових операцій);

і витрати подальші або наступні (*ex post*) на:

- а) забезпечення виконання контракту;
- б) пристосування до умов, які змінили економічне середовище бізнесу;
- в) витрати опортуністичної (недобросовісної) поведінки контрагента;
- г) безповоротні втрати контракту в разі «інвестиційного гачка».

Запропонований автором методичний підхід до оцінки трансакційних витрат включає три етапи, які наведено в *табл. 1*.

Використання такого підходу дає можливість врахувати трансакційні витрати на етапі як розробки контракту, так і його супроводу, але висновки про раціональність трансакційних витрат можна зробити, тільки зіставивши ці витрати та витрати, пов'язані з виконанням конкретного контракту (наприклад, витрати на розробку технології виготовлення виробу) з доходом, який буде отриманий у результаті укладення контракту.

Ілюстрацію практичного застосування пропонуваного методичного підходу покажемо на гіпотетичному прикладі.

Фірмі, яка розробляє та реалізує технології виробництва продукції, поставлено завдання збільшення частки ринку фірми, для чого необхідно активізувати роботи з підготовки й укладення контрактів з потенційними контрагентами. Професійний склад робочої групи, їх посадові оклади, додаткова заробітна плата наведено в *табл. 2*. Додаткова заробітна плата на етапі підготовки до укладення контракту та власне укладення контракту складає 10%, супроводу контракту – 20% від основної заробітної плати. Супровід контракту після його укладення здійснюють юрист і економіст протягом року, при цьому на даний контракт витрачають 30% свого робочого часу.

Таблиця 1

Етапи визначення трансакційних витрат

Етап	Зміст етапу
Етап I	З метою планування комплексу робіт, які передують укладенню контракту, та саме укладення контракту пропонується використання мережевих методів із залученням групи експертів для визначення переліку робіт, їх послідовності, часу виконання та виконавців. Перевірка узгодженості думок експертів має проводитися з використанням апарату математико-статистичних методів експертних оцінок
Етап II	Розрахунок витрат на оплату праці, ЄСВ, матеріальні витрати, витрати на відрядження, витрати на роботи, які виконують сторонні організації, та інші витрати з метою складання кошторису трансакційних витрат, пов'язаних з переліком робіт, які виконуються на першому етапі
Етап III	Визначення витрат на оплату праці, ЄСВ, матеріальні витрати та інші витрати з метою складання кошторису трансакційних витрат, які пов'язані із супроводом контракту

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 2

Вихідні дані

№ з/п	Виконавці	Штат, осіб	Посадовий оклад за місяць, грн
1	Менеджер (координатор) робочої групи	1	30 000
2	Маркетолог	3	18 700
3	Технолог	3	18 500
4	Економіст	1	20 000
5	Юрист	1	21 000

Джерело: авторська розробка.

Аналіз здійснюється за трьома найбільш вірогідними покупцями даної технології.

Перелік робіт, їх послідовність, витрати часу на роботи, які передують укладанню контракту, і саме укладення контракту наведено в *табл. 3*.

На базі даних *табл. 3* будується мережевий графік (*рис. 1*) і розраховуються його параметри (ранній і пізній терміни настання події, резерви часу за роботами та критичний шлях – тривалість виконання комплексу робіт).

За результатами розрахунку ланцюжок робіт 0 – 3 – 6 – 7 – 8 – 9 – 11 – 12 знаходиться на критичному шляху, а трансакційні витрати часу на роботи, які передують укладанню контракту, і саме укладення контракту складають 119 днів, або приблизно 5,4 місяця.

Трансакційні витрати, пов'язані з підготовкою та укладенням контракту, наведено в *табл. 4*, трансакційні витрати, пов'язані із супроводом контракту, – у *табл. 5* (розрахунки здійснені з використанням даних *табл. 2, табл. 3* і законодавства України).

Таблиця 3

Вихідні дані

Найменування робіт	Шифр робіт	Тривалість робіт, днів		Очікуваний час виконання робіт, днів	Виконавець
		min	max		
Пошук інформації про контрагента № 1	0 – 1	20	22	21	Маркетолог
Пошук інформації про контрагента № 2	0 – 2	19	21	20	Маркетолог
Пошук інформації про контрагента № 3	0 – 3	20	22	21	Маркетолог
Аналіз можливостей обладнання контрагента № 1 виробляти виріб «А-18»	1 – 4	18	20	19	Технолог
Аналіз можливостей обладнання контрагента № 2 виробляти виріб «А-18»	2 – 5	17	19	18	Технолог
Аналіз можливостей обладнання контрагента № 3 виробляти виріб «А-18»	3 – 6	18	20	19	Технолог
Аналіз наявності кваліфікованого персоналу для впровадження технології виробництва виробу «А-18» у контрагента № 1	4 – 7	17	19	18	Технолог
Аналіз наявності кваліфікованого персоналу для впровадження технології виробництва виробу «А-18» у контрагента № 2	5 – 7	16	18	17	Технолог
Аналіз наявності кваліфікованого персоналу для впровадження технології виробництва виробу «А-18» у контрагента № 3	6 – 7	18	20	19	Технолог
Порівняння контрагентів	7 – 8	18	20	19	Економіст
Вибір контрагента	8 – 9	16	18	17	Менеджер
Обговорення юридичних питань з контрагентом	9 – 10	15	18	16	Юрист
Обговорення економічних питань з контрагентом	9 – 11	18	20	19	Економіст
Фіктивна робота	10 – 11	0	0	0	–
Укладення контракту	11 – 12	4	6	5	Менеджер

Джерело: авторська розробка.

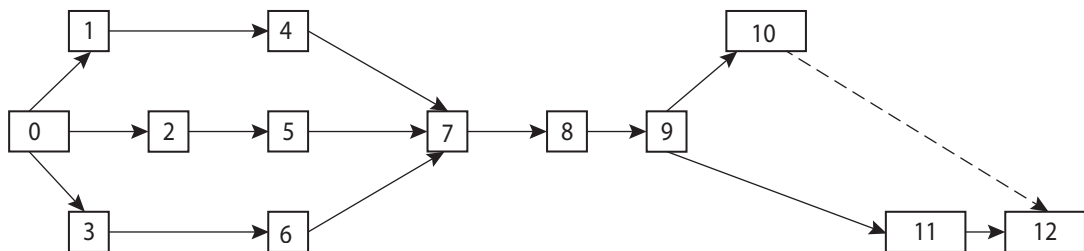


Рис. 1. Мережевий графік робіт

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 4

Кошторис трансакційних витрат, пов'язаних з підготовкою та укладенням контракту

№ з/п	Стаття витрат	Значення, грн
1	Витрати на оплату праці	247519,8
2	Єдиний соціальний внесок (22%)	54454,356
3	Матеріальні витрати	1500
4	Вартість машинного часу	2160
	Витрати на відрядження, у т. ч.	
	а) добові	9000
	б) витрати на найм житла	9000
	в) транспортні витрати	4680
5	Витрати на роботи, які виконують сторонні організації	24751,98
	Інші витрати	4950,396
Разом (Σ)		358016,532 ≈ 358017 грн

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 5

Кошторис трансакційних витрат, пов'язаних з супроводом контракту

№ з/п	Стаття витрат	Значення, грн
1	Витрати на оплату праці	147628,8
2	Єдиний соціальний внесок (22%)	32478,4
3	Матеріальні витрати	950
4	Вартість машинного часу (20 годин x 30 грн = 600 грн)	600
Разом (Σ)		181657,2 ≈ 181657 грн

Джерело: авторська розробка.

У даному прикладі повні трансакційні витрати складають: 358 017 + 181 657 = 539 674 грн.

ВИСНОВКИ

У комплексному забезпеченні ефективної виробничо-комерційної діяльності сучасних підприємств важливу роль відіграють механізми підвищення конкурентоспроможності продукції. Конкурентоспроможність товару визначається сукупністю його якісних і вартісних характеристик. Серед вартісних характеристик товару трансакційні витрати мають вагоме значення. Аналіз останніх публікацій показав актуальність дослідження трансакційних витрат. Поняття трансакційних витрат, їх класифікація та кількісна оцінка є одним із ключових питань дослідження. Виявлення, планування, облік і контроль трансакційних витрат дозволяє розробити заходи з

підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції підприємства. Проблема трансакційних витрат потребує подальших досліджень у напрямку їх відокремлення, класифікації, аналітичного та синтетичного обліку. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Уильямсон О. И. Аутсорсинг: трансакционные издержки и управление цепями поставок. *Российский журнал менеджмента*. 2010. Т. 8. № 1. С. 71–92.
2. Bromley D. W. *Economic Interests and Institutions: The Conceptual Foundations of Public Policy*. Oxford : Basil Blackwell, 1989. 274 p.
3. Бромли Д. В. Методология и история экономической мысли права собственности: Локк, Кант, Пирс и логика волевого прагматизма / пер. с англ. Поминовой И. С. *Научные исследования экономического факультета*. 2015. Т. 7. Вып. 2. С. 47–58. URL: <https://archive.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=3652&p=attachment>
4. Commons J. R. *Institutional Economics*. *American Economic Review*. 1931. No. 21. P. 648–657.
5. Коуз Р. *Фирма, рынок и право* / пер. с англ. М. : Новое издательство, 2007. 224 с.
6. Норт Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. М. : Фонд экономической книги «Начало», 1997. 180 с.
7. Эггертссон Т. *Экономическое поведение и институты* / пер. с англ. М. : Дело, 2001. 408 с.
8. Matthews R. C. O. *The Economics of Institutions and the Sources of Growth*. *Economic Journal*. 1996. Vol. 96. Iss. 384. P. 903–918. DOI: <https://doi.org/10.2307/2233164>
9. Arrow K. J. *The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-market Allocation* // *The Analysis and Evaluation of Public Expenditure: The PPB System*. Vol. 1. Washington, DC: U. S. Government Printing Office, 1969.
10. Милгром П., Робертс Дж. *Экономика, организация и менеджмент* : в 2-х т. СПб. : Экономическая школа, 2004.
11. Эггертссон Т. *Несовершенные институты. Возможности и границы реформ* / пер. с англ. М. Маркова и А. Лашева. М. ; СПб., 2022. 480 с.
12. Dahlman C. J. *The Problem of Externality*. *The Journal of Law and Economics*. 1979. Vol. 22. No. 1. P. 142–162. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4878616/mod_resource/content/1/dahlman.pdf
13. Сото де Э. *Иной путь : монография* / пер. с англ. Б. Пинскер. М. : Catallazy, 1995. 320 с.
14. Wallis J. J., North D. C. *Measuring the Transactional Sector in American Economy, 1870–1970* // *Long-term factors in American Economic Growth*. Vol. 51 of The Income and Wealth Series / Ed. by S. Engerman and R. Gallman. Chicago : University of Chicago Press, 1986. P. 95–161. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.361.77&rep=rep1&type=pdf>
15. Калач Г. М. *Сутність та методи оцінки трансакційних витрат на фондовому ринку*. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 17. № 1. С. 132–138. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/553/348>

16. Гайдучський П. І., Жук В. М. Облік трансакційних витрат – вагомий фактор конкурентоспроможності в сучасній економіці. *Облік і фінанси АПК*. 2012. № 3. С. 9–19. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/oblik-transaktsiynih-vitrat-vagomiy-faktor-konkurentospromozhnosti-v-suchasniy-ekonomici.html>
17. Іщенко Я. П. Особливості формування та обліку трансакційних витрат. *Облік і фінанси АПК*. 2009. № 1. С. 63–68. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/osoblivosti-formuvannya-ta-obliku-transaktsiynih-vitrat.html>
18. Колесніченко А. С. Проблеми обліку трансакційних витрат // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні напрями розвитку економіки, обліку, управління та права: теорія і практика» 2018. С. 27–29. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/38757/3/Koliesnichenko_Problemy_obliku_2018.pdf
19. Глушач А. В., Архиреев С. И. Социально-экономическая природа трансакций, их виды и особенности проявления на рынке труда. *Бизнес Информ*. 2014. № 5. С. 8–13. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-5_0-pages-8_13.pdf

REFERENCES

- Arrow, K. J. "The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-market Allocation". In *The Analysis and Evaluation of Public Expenditure: The PPB System*, vol. 1. Washington, DC: U. S. Government Printing Office, 1969.
- Bromley, D. W. *Economic Interests and Institutions: The Conceptual Foundations of Public Policy*. Oxford: Basil Blackwell, 1989.
- Bromli, D. V. "Metodologiya i istoriya ekonomicheskoy mysli prava sobstvennosti: Lokk, Kant, Pirs i logika volevogo pragmatizma" [Methodology and History of Economic Thought of Property Rights: Locke, Kant, Peirce and the Logic of Volitional Pragmatism]. *Nauchnyye issledovaniya ekonomicheskogo fakulteta*, vol. 7, iss. 2 (2015): 47-58. <https://archive.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=3652&p=attachment>
- Commons, J. R. "Institutional Economics". *American Economic Review*, no. 21 (1931): 648-657.
- Dahlman, C. J. "The Problem of Externality". *The Journal of Law and Economics*, vol. 22, no. 1 (1979): 142-162. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4878616/mod_resource/content/1/dahlman.pdf
- Eggertsson, T. *Ekonomicheskoye povedeniye i instituty* [Economic Behavior and Institutions]. Moscow: Delo, 2001.
- Eggertsson, T. *Nesovershennyye instituty. Vozmozhnosti i granitsy reform* [Imperfect Institutions. Opportunities and Limits of Reforms]. Moscow; St. Petersburg, 2022.
- Glushach, A. V., and Arkhiyereyev, S. I. "Sotsialno-ekonomicheskaya priroda transaktsiy, ikh vidy i osobennosti proyavleniya na rynke truda" [Socio-economic Nature of Transactions, Their Types and Specific Features of Manifestation in the Labour Market]. *Biznes Inform*, no. 5 (2014): 8-13. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-5_0-pages-8_13.pdf
- Haidutskiy, P. I., and Zhuk, V. M. "Oblik transaktsiynikh vytrat – vahomyi faktor konkurentospromozhnosti v suchasniy ekonomitsi" [Accounting for Transaction Costs Is an Important Factor in Competitiveness in Today's Economy]. *Oblik i finansy APK*, no. 3 (2012): 9-19. <http://magazine.faaf.org.ua/oblik-transaktsiynih-vitrat-vagomiy-faktor-konkurentospromozhnosti-v-suchasniy-ekonomici.html>
- Ishchenko, Ya. P. "Osoblyvosti formuvannya ta obliku transaktsiynikh vytrat" [Features of Formation and Accounting of Transaction Costs]. *Oblik i finansy APK*, no. 1 (2009): 63-68. <http://magazine.faaf.org.ua/osoblivosti-formuvannya-ta-obliku-transaktsiynih-vitrat.html>
- Kalach, H. M. "Sutnist ta metody otsinky transaktsiynikh vytrat na fondovomu rynku" [The Nature and Methods of the Evaluation of the Transaction Costs on the Stock Market]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 17, no. 1 (2014): 132–138. <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/553/348>
- Koliesnichenko, A. S. "Problemy obliku transaktsiynikh vytrat" [Problems of Accounting for Transaction Costs]. *Perspektyvni napriamy rozvytku ekonomiky, obliku, upravlinnia ta prava: teoriia i praktyka*. 2018. http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/38757/3/Koliesnichenko_Problemy_obliku_2018.pdf
- Kouz, R. *Firma, rynek i pravo* [Firm, Market and Law]. Moscow: Novoye izdatelstvo, 2007.
- Matthews, R. C. O. "The Economics of Institutions and the Sources of Growth". *Economic Journal*, vol. 96, no. 384 (1996): 903-918. DOI: <https://doi.org/10.2307/2233164>
- Milgrom, P., and Robertc, Dzh. *Ekonomika, organizatsiya i menedzhment* [Economics, Organization and Management]. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 2004.
- Nort, D. *Instituty, institutsionalnyye izmeneniya i funktsionirovaniye ekonomiki* [Institutions, Institutional Changes and the Functioning of the Economy]. Moscow: Fond ekonomicheskoy knigi «Nachalo», 1997.
- Soto de, E. *Inoy put* [Another Way]. Moscow: Catallazy, 1995.
- Uilyamson, O. I. "Autsorsing: transaktsionnyye izderzhki i upravleniye tsepyami postavok" [Outsourcing: Transaction Costs and Supply Chain Management]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, vol. 8, no. 1 (2010): 71-92.
- Wallis, J. J., and North, D. C. "Measuring the Transactional Sector in American Economy, 1870-1970". *Long-term factors in American Economic Growth*, vol. 51 (1986). <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.361.77&rep=rep1&type=pdf>